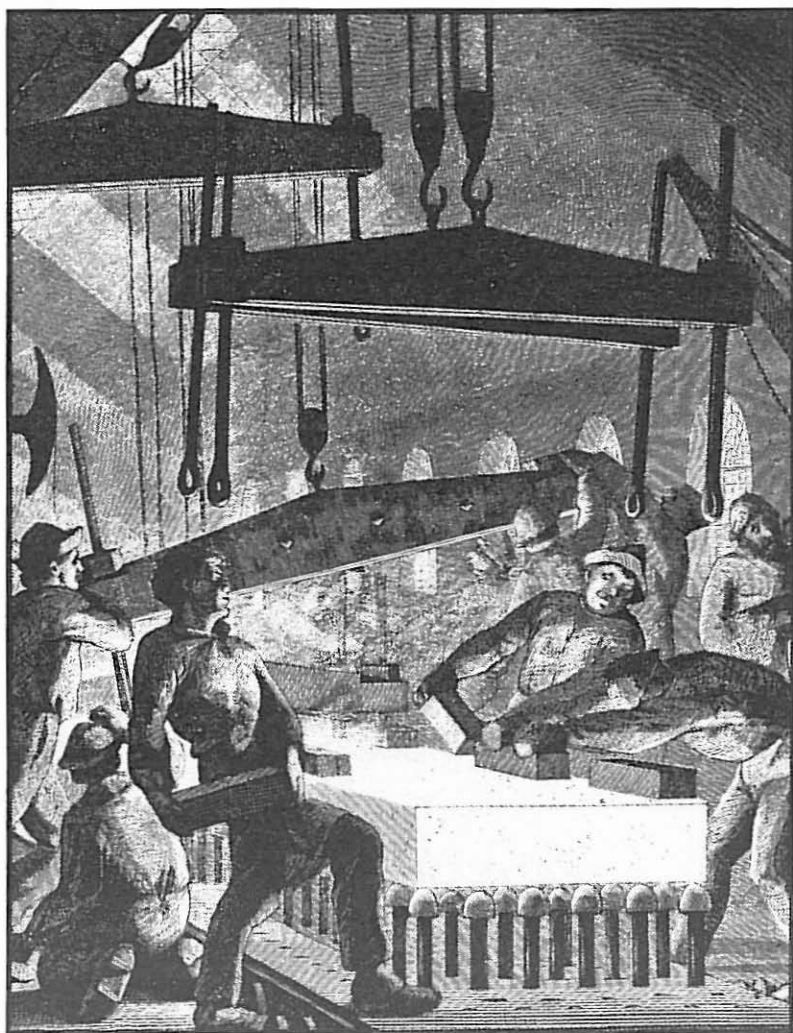
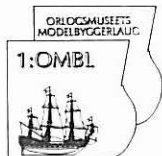

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT

23. årgang

Nr.4 - 1990

MEDDELELSER FRA ORLOGSMUSEETS MODELBYGGERLAUG

Bestyrelsen for Orlogsmuseets Modelbyggerlaug holdt møde den 26. september. Det blev her vedtaget at udsende en mødeplan for hele året. Denne vil indeholde datoer for møderne samt allerede planlagte ekskursioner.

Det blev vedtaget at sætte antallet af modelmøder til 3 per år samt mindst én ekskursion. Til møderne vil bestyrelsen for fremtiden sørge for et oplæg evt. i form af foredrag/lysbilleder eller lignende. Forslag er naturligvis velkomne.

Vores bog har vist sig at være en succes, idet hele 1. oplag allerede er udsolgt. Bogudvalget arbejder på højtryk med 2. oplag, der forventes fremlagt på julemødet fredag den 14. december kl. 19.00 på museet. Forslag til nyt stof kan afleveres på museet, der viderebringer det til bogudvalget.

Bestyrelsen har konstitueret sig som modelkonkurrenceudvalg.

Modelkonkurrencen afholdes i efterårsferien 1991. Nærmere betingelser for deltagelse offentliggøres på julemødet den 14/12 samt i Marinehistorisk Tidsskrift nr. 1, 1991.

Bestyrelsen minder medlemmerne om særudstillingen "Slaget om Atlanten" 1939-45", der forventes åbnet i løbet af 1992. Ønsker om deltagelse med modeller eller andet rettes til museet.

Bestyrelsen vedtog at indføre et "korresponderende medlem"s begreb. Dette kan omfatte både individer og beslægtede organisationer i udlandet.

Vi anmoder medlemmerne om straks ved modtagelsen af mødeplanen at overføre datoerne for møderne til de nye kalendre. Individuel indkaldelse per brev før hvert møde koster for meget i porto, da vi nu er oppe på over 80 medlemmer.

1. Der arrangeres en ekskursion til Skibsteknisk Laboratorium på Hjortekærvej 99 i Lundtofte, lørdag den 10. november kl. 13.00. Tilmelding til formanden på telefon 31 75 97 92.
2. Der afholdes jule(model)møde for laugets medlemmer med ledsager, fredag den 14. december kl. 19.00 på Orlogsmuseet. Der vil være arrangeret diverse underholdende indslag.

Førtæring: Julegløg med kager m.m.

Tilmelding til formanden på ovennævnte nummer.

Med venlig hilsen

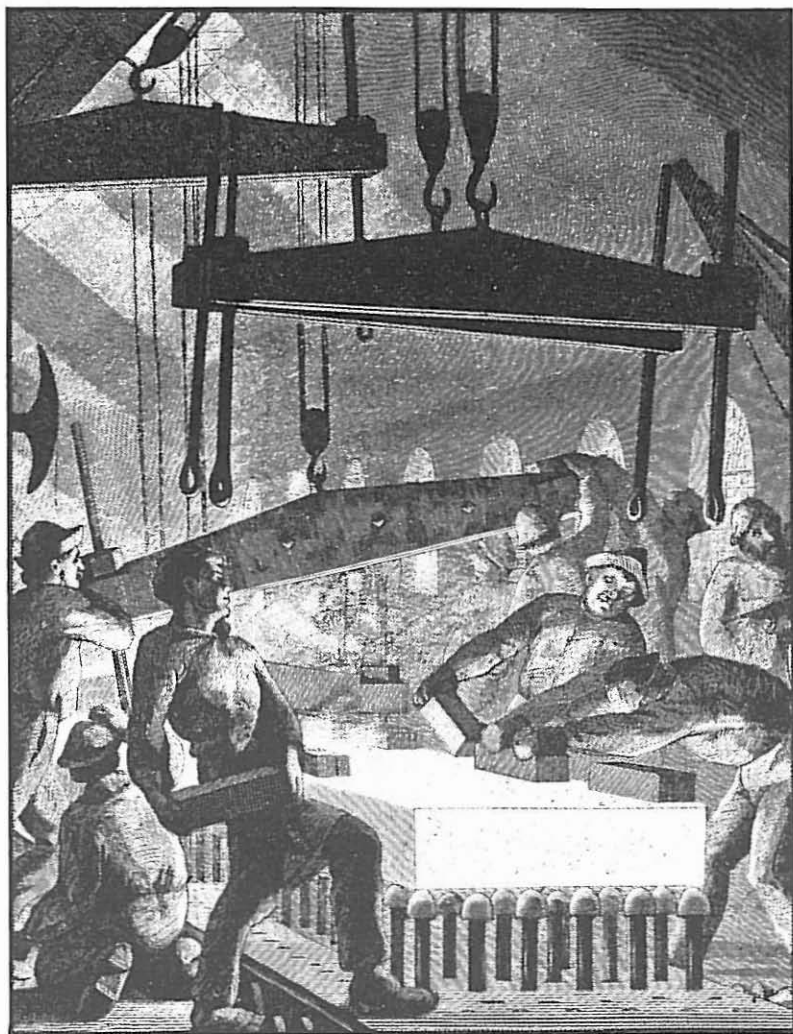
Peter Beisheim

MEDDELELSER FRA ORLOGSMUSEET

Årsberetningen 1989.

Orlogsmuseets årsberetning 1989 kan gratis rekvireres fra Orlogsmuseet.
Tlf. 31 54 63 63.

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT

23. årgang

Nr.4 - 1990

Adresse:

ORLOGSMUSEET
Overgaden oven Vandet 58
1415 København K.
Tlf. 31 54 63 63
Giro nr. 5 18 76 13

udgives af:

MARINEHISTORISK SELSKAB
Ved Fortunen 10A, 2800 Lyngby.

Selskabet
ORLOGSMUSEETS VENNER
adresse: Orlogsmuseet, se ovenfor.

ORLOGSMUSEETS MODEL-
BYGGERLAUG
adresse: Orlogsmuseet, se ovenfor

Redaktion:

Overarkivar H.C. Bjerg
Museumsinspektør Ole Ventegodt (ansv.h.)

MARINEHISTORISK TIDSSKRIFT
udkommer 4 gange årligt.
Årsabonnement kr.55.-
Enkelte numre kr.15.-

Artikler og anmeldelser, der ønskes optaget
i tidsskriftet, sendes til ovennævnte adresse.
Sidste frist for indlevering af stof er den 10.
i månederne januar, april, juli og oktober.

Eftertryk er kun tilladt med tydelig kildeangivelse.

Alle henvendelser vedr. adresseforandringer,
fejl ved bladets levering o.lg. bedes rettet
til Postvæsenet.

Lay-out og tryk: ORLOGSMUSEET
ISSN 0106.5122

Artikler:

Flåden gøres klar til ødelæggelse
1807.

Henrik Saxtorph 3

Værft, værksted og værktøj;
En dokumentation af virksomheden
ved Orlogsværftet.

Frank Allan Rasmussen 21

Modelskibe i kirkerne.

Jørgen Østergaard 27

Andet:

Fra Orlogsmuseets billedarkiv 32

Forside:

Dette nummers forside viser et interiør
fra Nyt Skibbyggeri på Nyholm. Arbejderne
er i færd med at forarbejde en panserplade
til et af tidens panserskibe. Som det fremgår
af billedet, så var de tekniske hjælpemidler
få, og størstedelen af det tunge arbejde
foregik stadig ved hjælp af "hånd og magt".
Panserpladerne til datidens orlogsskibe
var mellem 15 og 20 cm tykke. Stikket er
hentet fra Illustreret Tidende 1870.

Flåden gøres klar til ødelæggelse 1807.

Henrik Saxtorph

Henrik Saxtorph tager med denne artikel tråden op fra sin artikel "Det britiske angreb og Københavns søforsvar 1807" i Marinehistorisk Tidsskrift nr. 3 1990.

I oktober 1807 stod den danske flåde op gennem Øresund med et britisk mandskab ombord for at sejle til Storbritannien. Flåden var blevet udleveret som krigsbytte ved Københavns kapitulation den 7. september som prisen for, at briterne skulle indstille deres skånselsløse bombardement af København. Imidlertid havde det ved krisens begyndelse en måned tidligere været politisk muligt for den danske regering under ledelse af Kronprins Frederik at beordre flåden ødelagt i tilfælde af Københavns fald, og for Københavns generalkommando under ledelse af generalmajor Ernst Peymann havde det ligeledes militært været muligt at ødelægge flåden inden kapitulationen. Så hvorfor blev flåden ikke ødelagt i stedet for at blive udleveret?

Kronprinsen modtog meddelelsen om kapitulationen og udleveringen af flåden med den største ro; roen blev dog hurtigt afløst af vrede og forbitrelse, fortæller præsidenten for det danske kancelli, F.J. Kaas, i et privat brev, og dagen efter, den 12. september, skrev Kronprinsen i hast og i oprørt sindsstemning et brev til Prins Christian Frederik (den senere Chr. VIII), hvori han fastslog, at flåden burde være blevet ødelagt i stedet for at være udleveret, og at det var *min vilje, som alle vidste* (1). Det er imidlertid usikkert,

om alle vidste, at flåden hellere skulle ødelægges end udleveres, for i Kronprinsens direktiv af 11. august til Peymann omtaltes flåden netop ikke. Det har givet forskellige forfattere anledning til at diskutere, hvorvidt dette direktiv overhovedet gav Peymann kompetence til at ødelægge flåden (2). Diskussionen er dog mere af interesse i forbindelse med den militære debat om ansvarets placering for nederlaget end af interesse i forbindelse med hændelsesforløbet i 1807, da diskussionen ikke frembragte nyt.

Men efter Kronprinsen var kommet tilbage fra København til Kiel, ønskede han at præcisere nødvendigheden af en ødelæggelse. Den 18/8 blev løjtnant Steffens derfor sendt som kurér til København med en ordre om, at flåden i påkommende tilfælde skulle ødelægges:

.....Da skal De (dvs. Peymann) sætte ild på flåden, og lade den brænde...(heller) end at se samme i sin og landets fjenders hænder.

Ordren nåede dog ikke frem, fordi Steffens faldt i fjendens hænder uden for København. Det havde Kronprinsen imidlertid ikke kendskab til den 12. september, og derfor kunne han have ret i at mene, at alle vidste, at flåden skulle ødelægges (3).

I justitsarkivet findes imidlertid en udateret ordre om at ødelægge flåden underskrevet af sødenfensionens fakti-

ske chef, kommandør, kammerherre Steen Andersen Bille. I Billes journal ud for den 2. september er der ligeledes anført, at ordre er givet til at klar-gøre flåden til sænkning.

Skyldtes disse ordrer en nu forsvundet skriftlig eller muligvis mundtlig befaling fra Kronprinsen, inden han forlod København eller skyldtes ordrene blot en forudseende kommando i København? Hvorfor blev ordren til at ødelægge flåden ikke effektueret?

Det er disse spørgsmål denne artikel vil forsøge at besvare (4).

Ordreerne.

Efter Kronprinsen var ankommet til København den 11. august udstedte han flere ordrer; således blev generalmajor Peymann fx beordret til at udtage tidligere artillerister fra landeværnsbataljonerne, hvis artilleriet manglede mandskab. Ligeledes blev han beordret til at påse, at *krudtkælderen på Quinti Batteri, som var tomt i dag, bliver fyldt* (5). Denne sidste ordre med arkivnummeret 4 indeholder også den væsentlige befaling til Peymann, at

...De fører overkommandoen over alt militær...

Befalingen skal ses i sammenhæng med, at Peymann den 8/5 1807 blev beordret til at overtage den øverste kommando på Sjælland i stedet for generalmajor Gedde, der havde haft en voldsom forkølelsesfeber siden marts måned. Dog skulle generalmajor, grev Baudissin lede Københavns kommandantskab, men under Peymanns over-

kommando. Derimod forblev ingeniørkorpset under Kronprinsens direkte kommando (6).

Nu blev Peymanns kommando altså udvidet til at omfatte hele landmilitæret uden indskrænkning. Men senere samme dag - den 11. august mellem klokken 22 og 23 - ændrede Kronprinsen atter Peymanns ordre, idet han nu befalede ham at

antage...hele kommandoen af så vel sø- som landdefension...Alt så vel civilt som militært lyder Dem.....generalmajor Bielefeldt og kommandør Bille kommanderer under Dem en second...og skal, i tilfælde at De blev syg, være højstkommanderende (7).

Det er dette direktiv, eftertiden har benævnt som "Peymanns instruks", og som nu kun findes i afskrift, oprindeligt foretaget af Peymann, som også blev pålagt at underrette admiralitetet, magistraten og kancelliet.

Hermed blev konstitueret en fælles kommando for både sø- og landdefensionen; kommandoen havde den absolutte magt i Kronprinsens fravær. Endvidere blev Peymann instrueret om at forsvare byen til det yderste, men om ikke at være aggressor, ligesom al britisk ejendom skulle konfiskeres ved fjendtlighedernes begyndelse. Og her efter fortsatte ordren:

Provanteringen sker snarest muligt, så vel til Kronborg som Københavns fæstninger.

I ordren med arkivnummer 4 var denne befaling formuleret sådan:

At København, Citadellet og Kronborg bliver tilstrækkelig provianterede, ville De behage igennem Kollegiet at foranstalte.

Så selv om Kronprinsen afgav principielle retningslinier for denne nyoprettede generalkommando, gentog han alligevel en allerede givet ordre, og samtidig undlod han at give retningslinier for, hvilken næstkommanderende der skulle være højstkommanderende i tilfælde af Peymanns forfald, og hvilke forholdsregler der skulle træffes angående flåden. Formentlig burde Peymann som højstkommanderende have udstedt disse befalinger for at få klarlagt kommandoforholdene. Men han var ikke forberedt på at føre en kommando i krig.

Umiddelbart bestod Københavns generalkommando altså af Peymann som højstkommanderende, og af Bielefeldt og Bille som ligeværdige næstkommanderende, men efter Peymann blev såret under udfaldet den 31. august, blev den daglige ledelse mere og mere overtaget af Bielefeldt, hvorved Bille gled i baggrunden som en faktisk 3. kommanderende. Men ikke før den 10. september nedlagde Peymann sin kommando til fordel for Bielefeldt (8).

Bille var imidlertid den eneste søofficer i generalkommandoen; efter Kronprinsen om morgenen den 12/8 havde forladt København med hele sin regering og administrative ledelse, var Bille den reelle leder af admiralitetet, som allerede den 7. august havde etableret en sødefension. Bille var derfor den selvfølgeligste chef for denne defension; medvirkende hertil har også væ-

ret, at ingen søofficer i sødefensionen var ældre i tjenesten end Bille. I praksis betød det fx, at chefen for den flydende defension, kommandørkaptajn Krieger, rapporterede til Bille, der så igen underrettede Peymann med kopi af Kriegers rapporter; ligeledes var det Bille, der anmodede Peymann om artilleriofficerer til sødefensionen. Men det skal bemærkes, at det var alligevel Peymann og ikke Bille, der beordrede Krieger at sende kanonbåde ud den 20. august.

Flere højstående søofficerer fik således ikke nogen egentlig post i sødefensionen. Den aldrende admiral Winterfeldt bemærkede fx lidt spidst, at man ikke havde brug for ham (9), og kontreadmiral Lütken fik kun en kommando ved brandvæsenet, da det vedholdende bombardement krævede et større mandskab.

Billes faktiske position som chef for sødefensionen omfattede derimod ikke umiddelbart Holmens chef, kommandør Kjerulff, idet han var ældre end Bille både i tjeneste og alder. Imidlertid accepterede Kjerulff Billes position, idet han karakteriserede forespørgsler fra Bille som befalinger (10). Billes centrale position i ledelsen af sødefensionen var altså begrundet af praktiske hensyn og ikke af en befaling fra Kronprinsen eller Københavns højstkommanderende.

Ved sin tilbagekomst til København i november ønskede Kronprinsen at placere ansvaret for kapitulationen og for flådens udlevering. Derfor nedsatte han en overkrigskommission (undersøgelseskomité) for at rejse tiltale mod de ansvarlige; som den eneste i

generalkommandoen blev Bille ikke tiltalt. Tværtimod blev hans journal bilagt ved retssagen mod Peymann og Bielefeldt. Kronprinsen opstillede 18 punkter, som må være hovedformålet for (krigsrets-) undersøgelserne og under pkt. 8 spurgte Kronprinsen:

Hvorfor har admiral Lütken ej i det såkaldte råd påtalt efter hans til mig ytrede mening, hellere at brænde flåden end at overgive den i fjendens hænder, i særdeleshed da han vidste, at jeg tænkte således herover (11).

Dette er den eneste anden befaling, end de allerede nævnte, materialet indeholder vedrørende Kronprinsens forholdsregler om flådens ødelæggelse. Lütken bekræftede samtalen i sit forsvar, idet han skrev:

Hans kongelige Højhed sagde: Før de engelske skulle få flåden, før skal jeg stikke ild på den med egen hånd, hvilken ytring jeg da istemmede... (12).

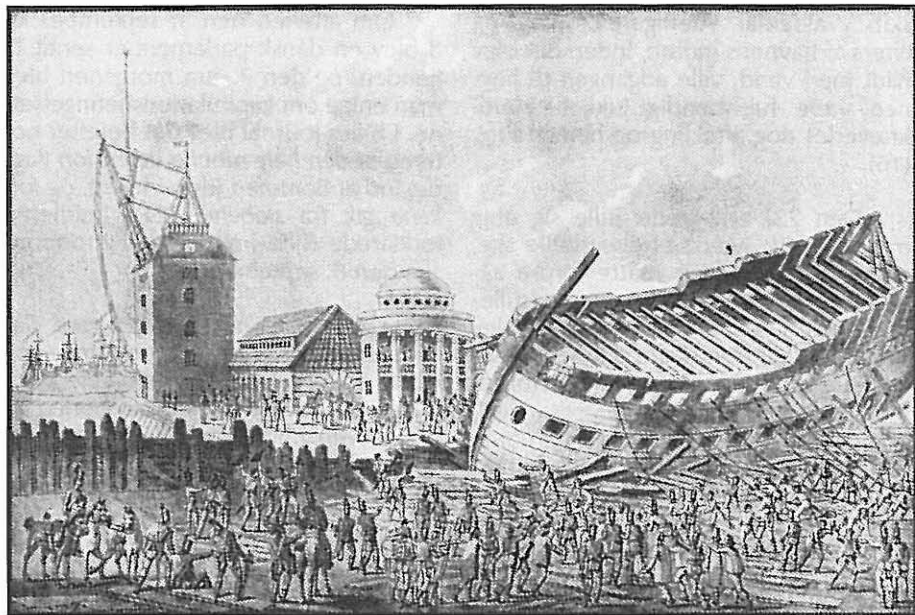
Dog mente Lütken altså, at det var Kronprinsen, der først havde talt, hvorved han ikke gavnede sit forsvar; uanset om Kronprinsens udtalelse kunne anses for at være en ordre i militær forstand, så var det i hvert fald et klart ønske vedrørende flåden, der blev udtalt til en højtstående søofficer. Imidlertid må Kronprinsens version ses som en cadeau til Lütken, da anklagen mod ham ellers ville have været langt alvorligere; han blev da også frikendt. Kronprinsen accepterede således, at ordren ikke var blevet givet formelt korrekt.

Men Lütken var ikke i tvivl om, at han var blevet pålagt en opgave af Kronprinsen. Han søgte nemlig efter

Kronprinsens afrejse den 12/8 at få kundskab om nogen ordre var efterladt til....at brænde flåden, men ingen vidste der af noget. Lütken håbede dog på, så længe byens porte var åbne, at en ordre ville komme, men da al kommunikation var hævet, pønsede jeg på, hvorledes jeg burde forholde mig i henseende til de ord, Hans kongelige Højhed havde behaget at sige mig. Imidlertid besluttede Lütken sig til ikke at underrette Peymann, da erfaringerne fra 1801 jo netop var, at alt kunne ske: sæt nu, at Kongen af England pludselig døde (!). Forsvarstalen er et velskrevet eksempel på inkompetensens ansvarsforflygtigelse. Dog underrettede han som de eneste Winterfeldt og Bille.

Bille meddelte dog ved forhøret i overkrigscommissionen den 28/11, at han ikke mente at være blevet orienteret af Lütken, før admiralitetet havde besluttet at gøre klar til flådens ødelæggelse (13), hvilket skete den 21/8.

Baggrunden for admiralitetets beslutning har også snarere været, at Bille tvivlede på søforsvarets mulighed for at holde stand. I rapporten til Kronprinsen den 18/8 skrev han: *men springer vinden nordlig vil...Trekroner...og Prøvestenen få deres tur (14)*. Bille bad i en skrivelse den 21/8 Holmens chef, kommandør Kjerulff, om at gøre klar til ødelæggelse af flåden. Den indledtes med, at *man ikke bør tænke sig muligheden i, at staden kan overgå (dvs. kapitulere, 15)*, men hvis Bille virkelig havde ment dette, kunne skrivelsen jo lige så godt have været afsendt allerede ved fjendens landgang den 16. Beslutningen om en ødelæggelse er altså truffet under indtryk af fjendens store styrker og ikke i forbindelse med en

Et ødelagt lineskib på stabelen på Nyholm. Billedet har titlen: "Den engelske nations skændsel udøvet på Nyholm d. 17. oktober 1807". Kobberstik af G. Haas efter tegning af C.W. Eckersberg. Orlogsmuseet.

overordnet taktisk planlægning. Bille foreslog, at rorene skulle fjernes fra alle skibene og placeres tillige med mahlerne (dvs. model af roret) således, at de let kunne tilintetgøres, ligesom master, rundholter, sejl mv. skulle ødelægges i påkommende tilfælde. Begrundelsen var, at det skulle gøres så besværligt for fjenden som muligt at transportere flåden bort. Derimod mente Bille, at sænkning ikke var mulig pga. for lidt vand i havnen, og at ildpåsettelse ville være en fare for byen. I øvrigt opfordrede han Kjerulff til at fremsætte forslag.

Næste dag svarede Kjerulff, at man var begyndt at aftage rorene for at sam-

le dem på Ny- og Gammelholm, ligesom mahlerne var blevet samlet på ét sted. Han fandt det imidlertid nødvendigt, at så mange tømmermænd som muligt blev fordelt på flådens skibe med det samme, hvis ødelæggelsen skulle ske, umiddelbart efter befaling blev givet. Tømmermændene kunne skaffes fra *det Asiatiske Kompagni, Larsens Plads med flere pladser*, og de kunne endvidere anvendes til at slukke ild, der måtte opstå i skibene, idet Holmen kun havde kunnet afgive 5 - 6 mand til hvert skib. Kjerulff foreslog endvidere, at der blev boret huller i skibene, for at de kunne løbe fuld af vand, da det jo så ville vanskeliggøre fjernelsen, og hvis det armerede orlogs-

skib "Waldemar" yderligere blev lagt på tværs af havnens indløb, inden det blev fyldt med vand, ville adgangen til havnen være fuldstændig lukket. Hertil krævedes dog aftakling og bemanding. (16).

Den 23. erklærede Bille sig enig med Kjerulff; iværksættelse skulle ske, når *nødvendigheden måtte fordre sådant, og ordre dertil gives*. Indrulleringschefen, kommandør Platou, blev beordret til at fremskaffe det nødvendige mandskab, der derefter skulle fordeles af Kjerulff (17).

Mandskabet var på plads senest den 2. september, for på denne dag blev *ordre (givet) til at indrette alle krigsfartøjer således, at de på første vink kan synkes (sic)*. Ligeledes at alle sejl, takkelage, ræer....osv. kan kappes og tilintetgøres (18).

Den endelige ordre til at ødelægge skibene blev ligeledes udfærdiget - formentlig den 23. august, da det er sandsynligt, at ordren er udstedt i samme arbejdsgang som brevet til Kjerulff (19); ellers kunne udstedelsen have ventet, til det blev aktuelt. Bille oplyste til overkrigskommissionen, at *ordren lå underskrevet...og manglede kun, at dato skulle sættes, og (at ødelæggelsen kunne) være udført i 5 à 6 timer*.

Imidlertid blev ordren aldrig dateret endsige afgivet. Men ordren viser, at admiralitetet var parat til at ødelægge flåden. Bille valgte da også at opbevare ordren selv; den blev først overdraget til overkrigskommissionen den 28. november, der førte den ad acta som no. 46 (20).

Om aftenen den 5. september kl. 8 blev en dansk parlamentær sendt til fjenden, og den 7. om morgenen blev man enige om kapitulationsbetingelserne. I Billes journal blev det herefter noteret, at *den hele mobile defension (lagde) ind af Bommen (dvs. i havn), og folkene gik fra skibene*. (21). Imidlertid forklarede Bille i sit brev til Kronprinsen den 8. september, at

alting var proponeret til at gøre flåden...ubrugbar...men dette kunne og måtte nok ikke ske, når man ville kapitulere, thi da ville vel kapitulationen ikkun bleven ringe...(men jeg) indser...at mit forslag ikke nyttede til andet om at erholde en ærefuld død...og i den mellemtid da tilintetgjort skibene (22).

Redegørelserne.

Peymann sendte ligeledes den 8. en redegørelse til Kronprinsen, men forløbet af kapitulationsforhandlingerne blev her beskrevet anderledes (23).

Den 6. september blev de første autoriteter fra de militære og den civile etat sammenkaldt for at tage stilling til en eventuel underhandling med fjenden. Peymann havde indkaldt til dette rådsmøde efter at være blevet enig med Bielefeldt og Bille; med udgangspunkt i *det grusomme, ja mageløse bombardement*, der havde haft så ulykkelige følger, redegjorde han for Københavns situation: byen var indesluttet, fjenden i stand til at *berøve os vandet fra Peblingsøerne*, en del af byens brønde gjort ubrugelige pga. brand (sic), fødevarerlagre brændt op, og brandkorpset kunne ikke begrænse ilden. Bombardementet havde endvi-

dere medført, at det bevæbnede borgerskab forlod deres poster for at redde familie og formue. En parlamentær var derfor afsendt til fjenden aftenen før, og nu spurgte Peymann,

....om man kan indlade sig på at antage fjendens påstand om flådens udlevering samt på denne basis underhandle om en kapitulation;

eller

om man bør forkaste den af fjenden som ufravigelig anmeldte præliminær-artikel og vedblive krigen.

Efter en forhandling, hvor ingeniørkorpsets chef, generalmajor Gedde, erklærede, at fæstningen i den nuværende forfatning ikke var i stand til at holde sig imod en angribende og stormende fjende, blev de sammenkaldte enige om

at indlade sig i underhandling med fjenden om en kapitulation på den af ham angivne basis, nemlig flådens udlevering.; dog proponere(de)...hr. konferensråd Colbjørnsen den betingelse, at ingen andre engelske tropper skulle indlades i byen end de officerer, kommissarier og militære, som i underhandlingernes gang betemmes og vedtages.

Såvel den kommanderende general som de to næstkommanderende tiltrådte dette ved deres underskrift tillige med de øvrige tilstedeværende; fra søetaten Winterfeldt, Lütken og Kjerulff. På et mellem møde efter det første og før det andet rådsmøde udnævntes herefter generalmajor Walterstorff, kontreadmiral Lütken og generaladjutant Kirchhoff til at underhandle med

fjendens tre forhandlere: generalmajor Sir Arthur Wellesley (den senere Duke of Wellington), Sir Home Popham, Flagcaptain (stabschef) og oberstløjtnant Murray, generalkvartermester.

Resultatet af denne underhandling blev forelagt det andet rådsmøde, der så sig nødsaget til at acceptere, fordi Gedde fastholdt, at fæstningen ikke kunne holdes. Bille udtalte dog i et særskilt votum, at

jeg kan derimod ikke tiltræde den anførte mening og deri være enig med den kommanderende general og...Bielefeldt, men tror meget mere, at en kapitulation af denne natur ikke bør antages, men at man, forinden man derpå indlod sig, burde gøre et udfald med alt, hvad der i staden er bevæbnet, tillige med alle de søfolk, som er på kanonbådene, samt Holmens magt, hvilken da i det mindste ville udgøre 3000 mand. Når man da slog som fortvivlede folk for sin ære, kunne man dø en rolig død.

Dette blev herefter underskrevet af Peymann, Bielefeldt og Bille om morgenen den 7. kl. 4, hvorefter en yderligere motiveret betænkning fra de tilstedeværende fulgte. Fra søetaten blev det fremhævet, at hvis der var tid, burde flåden ødelægges med Winterfeldts tilføjelse om, at det jo ikke havde samme nytte nu som før, og når det mislykkes, giver (det) fjenden anledning til større påstand (24).

Hermed blev kapitulationen antaget og endelig underskrevet den 7. september kl. 12 middag.

Billes forklaring i førnævnte brev den 8. september til Kronprinsen om, hvorfor flåden ikke blev ødelagt, svarer altså ikke til de overvejelser, rådet gjorde sig i forbindelse med kapitulationen. Imidlertid underskrev Bille denne officielle redegørelse (actum) uden at få tilføjet en indsigelse mod det beskrevne forløb, hvorfor fremstillingen må anses for at være korrekt. Bille opponerede således ikke på mødet den 6. september mod en kapitulationsforhandling på grundlag af udlevering af flåden, ligesom han intet nævnte om flådens eventuelle ødelæggelse i sin udtalelse den 7. september. Rådet afviste endvidere ikke hans votum med den begrundelse, at flåden ikke kunne ødelægges, når man ville kapitulere; derimod vurderedes det, at Københavns fæstning ikke kunne modstå en fjendtlig storm.

Parlamentæren.

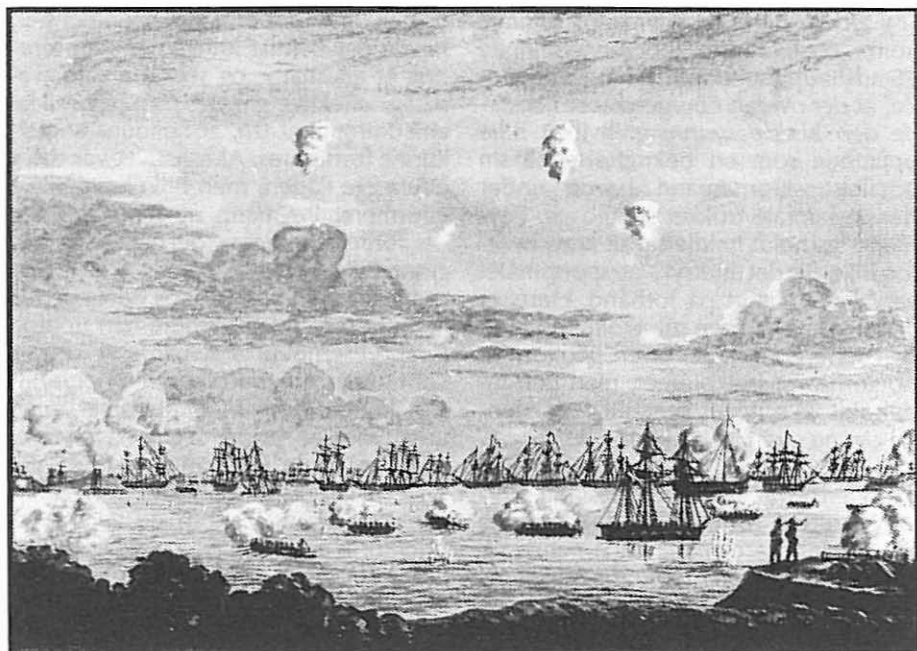
I Billes journal og i Peymanns redegørelse blev det konstateret, at en parlamentær var blevet sendt til fjenden den 5. september med et brev fra Peymann til Cathcart. Det havde følgende indhold:

For preventing further effusion of blood, and not exposing the city to the sad consequences of a longer bombardement, I propose an armistice of 24 Hours... (25).

Anmodningen om en våbenhvile var altså begrundet med ønsket om at stoppe ødelæggelserne og ikke taktisk begrundet.

I sit forsvarsskrift ved krigsretssagen udtalte Peymann, at parlamentæren var sendt af sted for at opnå våbenhvile, så en underhandling med fjenden kunne indledes, og at han hverken havde angivet eller accepteret andre grundlag for denne våbenhvile; derfor havde det stadig været muligt at destruere flåden (26). Imidlertid er udsagnet, der er skrevet den 20. september 1808 på krigsfiscalens spørgsmål om, hvorfor flåden ei blev destrueret, før end en parlamentær blev udsendt den 5. september (27), usikkert, fordi Peymann allerede den 20. november 1807 skrev til den i anledning af kapitulationen i København nedsatte overkrigskommission, at hans hukommelse svigtede, efter at han var blevet skudt i benet (28).

Derimod beskrev hans mangeårige ven, den tyske præst L.M. Hudtwalker, hændelsesforløbet den 5. september i et brev til det danske cancelli den 13. november 1807. Om formiddagen den 5. havde han besøgt Peymann (29), der var nedslået og havde sagt, at han var beordret til at forsvare byen til det yderste, hvilket Hudtwalker mente, han også havde gjort i betragtning af ødelæggelsernes omfang. Ved 16-tiden besøgte han atter Peymann, hvor han nu også fandt Bielefeldt. *Beide waren sehr bewegt und sehr beschäftigt und ich fragte daher bloss: Meine Herren, ist denn an keine Rettung unsrer Stadt zu denken*, hvortil de svarede, at hvis borgerne erklærede, at de ikke kunne mere, så ville de være nødt til *in Unterhandlungen zu treten*. En sådan erklæring satte Hudtwalker sig så for at fremskaffe, hvilket også lykkedes (30). Snart efter erfarede han, *dass ein Parlamentair ins englische Hauptquartier*

"Angreb af de Danske Bombarder- og Canon Baade, den 31te August 1807 mod en deel Engelske Bombarder og andre Krigsskibe, hvorved et blev skudt i Sænk, et andet Sprængt i Luften, flere ilde tilredte, saavel som og de Øvrige forfulgte og forjagede fra Deres Stationer". Usign. tegning. Orlogsmuseet.

abgegangen sei (31). Hudtwalker mente altså, at Peymann og Bielefeldt besluttede sig til at afsende en parlamentær, allerede da de sagde, at de ville forhandle, hvis borgerne erklærede, at de ikke kunne mere.

Bille refererede for overkrigskommissionen, at han ikke havde haft indflydelse på beslutningen. Han var først blevet tilkaldt sent på eftermiddagen til generalkommandoen, hvor også generalauditør Bornemann var kommet til stede, hvorefter Peymann tilkendegav, at situationen fordrede, at en parlamentær blev sendt til fjenden, for at

underhandling kunne påbegyndes. Bille havde svaret,

at...det ikke endnu var tid eller nødvendigt (32).

Svaret var i forlængelse af hans svar fra dagen før, da Peymann havde inddraget Bille i overvejelserne om at afsende en parlamentær til fjenden for at bede om, at Frederiks Hospital blev skånet for et bombardement (33), hvortil Bille ligeledes havde svaret, at det ikke ville nytte (34).

Under Billes og Peymanns samtale kom chefen for borgervæbningen ("Stadshauptmanden") ind og erklærede, at *der overalt i borgerskabet herskede den bedste stemning*, hvilket Bille opfattede som en bekræftelse på sin udtalelse; Bornemann havde under denne samtale trukket sig tilbage. Peymann fastholdt imidlertid sit krav, hvorfor Bille fik det indtryk, at spørgsmålet var blevet afgjort på forhånd. Herefter vendte han tilbage til Holmen, hvor han senere erfarede, at en petition fra borgerne var indkommet, men den indeholdt ikke noget bestemt forlangende om en overgivelse (35).

Derfor var Peymanns påstand i forvarsskriftet i 1808 om, at flåden stadig kunne destrueres efter parlamentæren var udsendt, en efterrationalisering, idet intet skridt blev taget af generalkommandoen for at planlægge endsige iværksætte en ødelæggelse, da formålet "kun" var at hindre en fortsættelse af Københavns bombardement. Ganske vist skrev Winterfeldt i sin rapport til Kongen den 8/9, at Peymann havde foreslået, at danskerne selv ødelagde flåden, men Peymann afviste, at dette havde forbindelse med søetatens forberedelser (36).

Forsøget.

Men langt væsentligere er det, om Bille virkelig ønskede at hindre afsendelsen af en parlamentær, idet Peymanns redegørelse indledtes med, at han og de to næstkommanderende var enige om at sammenkalde et råd i fortsættelse af parlamentærens afsendelse, hvilket Bille underskrev uden at gøre indsigelse. Hvis Bille havde villet hin-

dre en afsendelse af en parlamentær, havde det nemlig krævet, at han foreslog et alternativ, og selv om søforsvaret var effektivt, gav det som påvist ikke anledning til at tro, at fjendens angreb kunne forhindres. Alternativet var da at ødelægge flåden, men Bille havde ikke informeret Peymann og Bielefeldt om de foranstaltninger, der allerede var gjort. Bille henviste nemlig ikke i sine ordrer vedrørende flådens ødelæggelse til de to generaler, ligesom han undlod i rapporterne til Peymann at oplyse ham om forberedelserne. Orienteringen kunne være sket mundtligt, men intet tyder på, at det skulle have været tilfældet. Både Peymann og Bielefeldt svarede i deres forvarsskrift benægtende på spørgsmålet, om de var blevet orienteret af Bille. Det var selvfølgelig i deres interesse at svare benægtende, men begge erkendte dog, at de var orienteret om, at søetaten ville lave huller i skibene for at sænke dem. Dette havde de imidlertid afvist, da der ikke var nok vand i havnen, hvorfor det eneste man ville opnå, var at vinde tid; flåden kunne jo hæves og repareres af fjenden. Samtidigt svarede de enstemmigt, at de ikke vidste, at hullerne virkelig var lavet (37). Bielefeldt tilføjede, at han var kommet til København den 13. august og havde umiddelbart herefter forhørt sig, om der var udstedt befaling angående flådens ødelæggelse, men havde fået nej fra både Peymann og Bille. Herpå citerede han efter hukommelsen en samtale, han havde haft med Bille efter kapitulationen, nogle dage før Bille i september måned rejste fra København:

Bille:

Det havde dog været meget godt, når vi havde destrueret flåden, således som

jeg har proponeret ved at gøre skibenes sejl og ror ubrugbare.

Bielefeldt:

Har Herr kommandøren foreslået flådens destruering på denne måde, som De nu behager at sige?...Herom ved jeg jo aldeles intet, thi aldrig har De hverken direkte eller indirekte for mig ytret den ide, men kun at man kunne gøre åbninger i skibene for at lade dem synke....

Bille:

Jeg erindrer ikke anderledes end at have også til Dem meddelt denne plan, men hvis det ikke er sket, så ved jeg dog vist, at Peymann har været underrettet.

Dette afviste Peymann på Bielefeldts spørgsmål (38). Uanset om Peymann allerede på dette tidspunkt havde en dårlig hukommelse, så havde Bille ikke sikret sig, at andre uden for søetaten havde fået kendskab til forbedelserne til flådens ødelæggelse. Bille fastholdt ganske vist over for overkrigs-kommissionen, at Peymann var underrettet (39), men det er væsentlig at bemærke, at Bille hverken henviste til en skriftlig meddelelse eller hævdede, at også Bielefeldt var underrettet. Påstand stod altså mod påstand.

Da det kan konstateres, at Bille bortset fra i brevet til Kronprinsen af 8/9 kun omtalte ødelæggelsen til søetatsens personel, og at han i forbindelse med kapitulationsforhandlingerne ikke omtalte muligheden for en ødelæggelse, så er det sandsynligt, at Peymanns og Bielefeldts benægtelse er korrekt.

Men Bille havde beordret foranstaltninger klargjort til flådens ødelæggelse, hvilket normalt må antages kun at kunne ske med den højstkommanderendes samtykke. Derfor undlod Bille ved mødet i generalkommandoen den 5. september at orientere om sine foranstaltninger, og derfor var hans afvisning af at sende en parlamentær mere formel end reel.

På rådsmødet næste dag den 6. valgte Bille at underskrive beslutningen om at påbegynde en underhandling med udgangspunkt i flådens udlevering. Winterfeldt beskrev stemningen i rådet sådan: blandt de fremmødte var mænd med politiske ideer og bevæggrunde anderledes end søetatens, så han skønnede, at den militære ære ville lidet komme i betragtning (40). Winterfeldt var ganske vist gået til hovedkvarteret med den faste beslutning at råde til flådens totale ødelæggelse, men han skrev alligevel under på beslutningen om en underhandling, ligesom Bille, Kjerulff og Lütken.

Bille havde imidlertid forsøgt at arrangere, at en ødelæggelse af flåden kunne vedtages ved at ville skabe en stemning i rådet til fordel herfor. Lütken skrev nemlig i sit forsvarsskrift, at han havde læst i protokollen, at

Bille har foranlediget, at jeg blev kaldet til rådet.

Lütken fortæller endvidere, at han havde deltaget i overvejelserne om, hvordan flåden kunne ødelægges uden brug af ild, men da bombardementet begyndte, var han ikke på Holmen, idet han skulle passe sin kommando ved brandvæsenet. Derfor havde han

intet kunnet gøre for at fremme en ødelæggelse, og i øvrigt havde Winterfeldt og flere andre admiraler jo også deltaget i overvejelserne. (41).

Det væsentlige er dog, at det var til Lütken, Kronprinsen havde sagt, at han ønskede flåden ødelagt i påkommende tilfælde, og derfor havde Bille foranlediget, at Lütken deltog i rådet, i det håb at han havde orienteret om Kronprinsens ønsker.

Lütken forblev imidlertid tavs.

Det første rådsmøde afsluttedes derfor med følgende udtalelse til Cathcart:

I accept of your proposal...to the delivering up...(the) fleet, as the fundamental basis of negotiations (42).

Efter tilbuddet var antaget af briterne, indfandt deres forhandlere sig tidligere end ventet. Derfor fik et efterfølgende mellemøde i rådet kun tid til at udpege de danske forhandlere, selv om det egentlig skulle have overvejet de vilkår man ved kapitulationen skulle søge at forskaffe sig (43). Lütken skrev i sit forsvar, at Peymann havde valgt ham som den ene af de tre forhandlere, men at han havde undslået sig pga. svigtende helbred. Bielefeldt og Bille pressede dog Lütken til at acceptere, da det jo kun drejede sig om at aftale tid og sted. Man aner i Billes handling, at Lütken i hvert fald ikke skulle slippe helt for at tage et ansvar!

Da det ikke lykkedes Bille at få Lütken til at referere sin samtale med Kronprinsen, og da Kjerulff og Winterfeldt heller ikke foreslog at ødelægge

flåden, forsøgte Bille så at spille på andre strenge. Kjerulff skrev til overkrigs-kommissionen den 29. oktober 1807, at Walterstorff efter det første rådsmøde havde forsøgt at sige ham noget fra Bille, men at han pga. dårlig hørelse ikke havde kunnet forstå beskeden (44), og at han derfor havde opsøgt Bille i et tilstødende værelse. *Men her fik (jeg) ingen oplysning formedelst så ganske (Billes) betagne sorg til ikke at kunne svare mig.* Efter afslutningen på forhandlingerne vendte Kjerulff tilbage til Nyholm, hvor han blev opsøgt af Billes slægtning, kontreadmiral og guvernør Bille, der fortalte, at han hørte, at Kronprinsen hellere så flåden ødelagt end i fjendens hænder. Kjerulff henvendte sig derfor straks til Bille, hvor han igen traf guvernøren, for at bede om, at Kronprinsens ønske blev overvejet, hvis kapitulationen skulle forhandles yderligere på et nyt rådsmøde.

Det er en mærkelig beretning. Hvorfor skulle Bille anvende Walterstorff som sendebud til Kjerulff? Det var jo oprindeligt Kjerulff, Bille havde anmodet om at foranstalte klargøring af en ødelæggelse. Formentlig har Kjerulff fejlagtigt kædet de to hændelser sammen, idet han jo ikke hørte, hvad Walterstorff ville sige ham.

Derimod kan Bille have talt med guvernør Bille, da denne kort forinden var blevet udnævnt til kontreadmiral (45). Og i så fald kunne bemærkningen om Kronprinsens ytring være blevet fremsat i denne samtale; måske med det formål endnu engang at skabe en stemning til fordel for flådeødelæggelsen. Således havde guvernøren allerede talt med Peymann om det kedelige i, at man ikke havde sat sig imod flå-

Frue Kirkes brand natten til 5. september 1807, set fra Kongens Nytorv. Maleri af C.A. Lorentzen. Københavns Bymuseum.

dens uskadte afgivelse til fjenden. Derefter opsøgte han Kjerulff for så at vende tilbage til Bille.

Forhandlingerne.

Samtidig pågik selve kapitulationsforhandlingen, idet det ikke lykkedes de danske forhandlere at få udsat forhandlingen til næste morgen med henvisning til, at det var blevet aften (46). Efter en del diskussion blev forhandlingerne derefter ført i det danske hovedkvarter. Walterstorff indledte med en tale om dette smertelige øjeblik, men han håbede på oprigtighed og ædelmodighed, hvorefter han meddel-

te, at danskerne antog det i de britiske øverstkommanderendes brev af 1. september fremsatte tilbud om, at flåden kun skulle udleveres som pant.

Wellesley svarede herpå, at Walterstorff svar ikke just stemte med ønsket om oprigtighed, da de britiske øverstkommanderende jo netop havde pointeret, at tilbuddet ville bortfalde, hvis det ikke blev modtaget den 1/9. Flåden skulle derfor nu udleveres som ejendom.

I rapporten om denne forhandling oplyses det herefter, at de danske forhandlere *ytrede vor forbavselse over denne nye påstand*, hvilket har medført

en teori om, at Peymann skulle have hemmeligholdt denne del af fjendens brev for alle andre (47); men det er ikke sandsynligt. For det første ville det have krævet en afskrift for at udelukke denne del, hvilket jo alt for let havde kunnet afsløres. For det andet viser hændelsesforløbet, at danskerne var i tidsnød; de havde jo ikke fået opstillet et forslag til kapitulation. Derfor gambledede Walterstorff i håb om, at det ville gå. Da det så ikke gik, kunne de danske forhandlere ikke gøre andet end lade som om, at de blev forbavsede; rent bortset fra at rapporten henvendte sig til Kronprinsen, der med rette havde kunnet undre sig over forhandlingsforløbet, hvis de danske forhandlere havde erkendt at kende det engelske tilbuds præmisser.

Kapitulationens paragraf 3 kom derfor til at lyde:

The ships and vessels of war of every description, with all the naval stores belonging to his Danish majesty shall be delivered... (48).

Afslutningen.

Da det andet råds møde tidligt den 7. september herefter skulle tage stilling til kapitulationen, meddelte Bille, at *en kapitulation af denne natur ikke bør antages* (49), hvilke refererede til paragraf 3. Men Bille undgik behændigt at nævne flåden, idet han argumenterede for, at et sidste udfald skulle forsøges, for da kunne man dø en rolig død; og således handlede han stadig i fuldstændig overensstemmelse med direktivet af 11. august om at forsvare sig til det yderste. Derimod foreslog søeta-

tens fremmødte officerer at ødelægge flåden.

Alle andre afviste en fortsat krig. Kapitulationen blev derfor ratificeret af Peymann den 7. september.

Militært havde Bille erkendt, at det kun drejede sig om tid, inden slaget var tabt. Hans handlinger indtil mellem mødet kan derfor opfattes som et forsøg på at opnå en underhandling med det formål at få udvirket, at kapitulationen skete på betingelser, der dels skulle redde København fra yderligere ødelæggelse og efterfølgende plyndring, dels skulle fastslå, at udlevering af flåden kun skete som pant. Hvis Lütken havde refereret sin samtale med Kronprinsen, havde det ligeledes været muligt at beslutte, at såfremt sådanne betingelser ikke kunne opnås, så skulle flåden øjeblikkelig ødelægges. Men Lütken forblev tavs, og da fjendens forhandlere ankom hurtigere end forventet, nåede danskerne ikke at drøfte forslag til kapitulationsbetingelser. Derfor havde danskerne på det 2. råds møde kun mulighed for at acceptere eller afvise de britiske betingelser. Mulighed for yderligere forhandling forelå ikke. I den situation foreslog Bille da et udfald for at få tid til at gennemføre den ødelæggelse, søetaten nu foreslog, og det var det, Bille forklarede i sit brev til Kronprinsen den 8. september.

Generalkommandoens indkaldelse af de første autoriteter fra de militære og den civile etat skal ses på baggrund af Peymanns og Bielefeldts udtalelser til Hudtwalker den 5. september. Da parlamentæren var blevet sendt afsted på baggrund af et ønske fra Københavns borgere og ikke på baggrund af

en taktisk overvejelse, var affholdelsen af rådsmøderne en logisk følge heraf: Københavns førende borgere skulle have indflydelse. Men da Bille ikke havde præciseret i generalkommandoen, at flåden kunne ødelægges hurtigt og effektivt, undlod han også at omtale det på rådsmøderne. Derfor foreslog han heller ikke selv en ødelæggelse, men valgte at henholde sig til sin kommando: Han var befalet til at være næstkommanderende i Københavns generalkommando, og det efterlevede han til punkt og prikke; hverken mere eller mindre. Hvis han havde fået sin vilje på det sidste rådsmøde, så var den danske flåde formentlig blevet ødelagt; det var store dele af København også med byens befolkning som ofre i en krig, hvor udfaldet på forhånd var givet.

Bille opgav imidlertid ikke håbet om, at det stadigt ville være muligt at forhindre flådens udlevering - selv efter at kapitulationen var en kendsgerning. I brevet til Kronprinsen den 8. september spurgte han direkte om *der...ikke kunne forventes hjælp* inden de 6 uger, briterne havde fået til at klargøre flåden, for i så fald *kan endnu flåden muligvis reddes* (50).

Fjenden.

Briternes hele aktion var præget af et tidspres, også af frygt for at danskerne skulle nå at ødelægge flåden. Admiral Gambier skrev således til den britiske forsvarsminister, at hele den britiske styrke ville være påkrævet for at sejle den danske flåde hjem, hvis *the Danes do not destroy their ships before the town is surrendered* (51). Men det lykkedes de britiske øverstkommande-

rende at anvende Peymanns forslag om en våbenhvile på 24 timer til en egentlig kapitulationsforhandling, som danskerne ikke var forberedt på. Det betød, at briterne opnåede at få udleveret flåden og få tid til at gøre den sejlklar inden vinteren.

Danskerne havde på et tidspunkt frygtet strengere kapitulationsbetingelser, hvis flåden blev ødelagt, hvilket måske nok var begrundet i en regulær frygt for en fjende, der anvendte terror for at nå sine politiske mål (52); men intet i den britiske admirals journal tyder på sådanne overvejelser. Ligeledes blev en britisk overvejelse i oktober 1807 om at besætte Hveen for at sikre den frie sejlads i den svenske del af Sundet afvist, da Flinterenden mellem Saltholm og Malmø alligevel var så farlig, at den ikke kunne besejles, hvorfor *Denmark...whenever she pleases (could) prevent the British trade passing into the Baltic by the only good Passage*, hvilket var Hollænderdybet (53).

Den efterfølgende krigsret gav Peymann og Bielefeldt ansvaret for, at flåden ikke blev ødelagt, men det endelige ansvar tilfalder Kronprinsen, der ikke formåede at give entydige befalinger til de rette personer, dengang der endnu var tid. Ganske vist havde admiralitetet indset, at krigen kun kunne ende med dansk kapitulation og derfor forberedt en ødelæggelse af flåden, men Kronprinsens mangelfulde befaling, generalmajor Peymanns usikre ledelse og de øvrige officerers afvisning af at påtage sig ansvaret medførte, at flåden hverken blev forsøgt ødelagt, før parlamentæren blev afsendt eller under kapitulationsforhandlingerne.

Noter.

Arkivhenvisning gives ved en * + en forkortelse, der refererer til listen over arkiver.

- 1) Kong Christian VIII's breve 1796-1813 ved Axel Linvald (1965) no. 288 F.J. Kaas til Prins Christian Frederik af 7/10 1807 og no. 54 Kronprins Frederik til samme 12/9 1807.
- 2) Ræder og Garde (1852).
- 3) Sørensen p 50. Peymann oplyste, at løjtnant Steffens havde fået videregivet en seddel om, at han var afsendt fra Kronprinsens med depecher, men var faldet i fjendens hænder. Steffens oplyste intet om depecherens indhold *Jus. Ark, no. 15 31/8; Sørensen p 103.
- 4) Dette er den anden af 2 artikler om Københavns Søforsvar i 1807, baseret på forfatterens speciale i historie ved Københavns Universitet under vejledning af professor dr. phil. Ole Feldbæk. Den første artikel findes i *Marinehistorisk Tidsskrift* no. 3 august 1990, hvortil der henvises.
- 5) *Gen. Kom, no. 3 og 4; Peymanns afskrift *Jus. Ark, no. 33 og 34.
- 6) Sørensen bind 2 p 419.
- 7) *Peymann; Sørensen p 44, sidste afsnit mangler: *Samtlige institutoficerer og sig opholdende fremmede officerer fordeles med regimenterne....* Se endvidere *Skizze p 151, Belygen no. 1.
- 8) Peymanns rapport 10/9; Sørensen p 138. *Indrullering 1807 no. 612, Bielefeldt underskrev sig *Hovedkvarteret...1807 i den kommanderende generals sygdoms forfald som højstkommanderende general....*
- 9) Sørensen p 134.
- 10) Garde 1833 og *Jus. Ark, no. 112, Kjerulffs brev til admiralitetet 22/8.
- 11) *Jus. Ark, no. 29, Kronprinsens brev 13/11.
- 12) *Jus. Ark, no. 177, Lützens forsvarsskrift 1. side. Det følgende er med henvisning hertil.
- 13) *Jus. Ark, pakke 1. no. A "Den originale Commissions Protocol" om møder (forhør fra 19/11 1807 - 3/7 1809. Spørgsmål til og svar fra Bille, p 18-20 og *Jus. Ark, no. 154 "Udskrift af Over Krigs Commissions Forhøret 19/11 1807 - 25/1 1808 udi sagen angaaende Capitulationen i Kiøbenhavn"; med anden skrift tilføjet: "samt delvis for 27/7 og 17/8 1808". Bille, p 29ff. Bille blev tilsagt til forhør 28/11 1807 med baggrund i allerede formulerede standardspørgsmål, se *Jus. Ark, no. 36.
- 14) *Bille no. 11.
- 15) *Jus. Ark, no. 111; Degenkolv p 3.
- 16) *Jus. Ark, no. 112; Degenkolv p 3. "Walde-mar" var i foråret gjort sejl- og kampklar for at kunne sejle et medlem af den kongelige familie til St. Petersborg, *Danica. "Walde-mar" var derfor stadig kampklar ved briternes angreb, men blev ikke anvendt i sødefensionen, fordi Kronprinsen ikke fandt det nødvendigt at klargøre flåden og følgelig heller ikke anvende enkelte orlogsskibe, *Adm, no. 689. For at kunne anvendes som blokskib, sådan som Kjerulff foreslog, krævedes dog aftakling og mandskab.
- 17) *Jus. Ark, no. 113; Degenkolv p 4.
- 18) *Billes Journal 2/9.
- 19) *Jus. Ark, no. 46.
- 20) *Jus. Ark, no. A, p 20/33 og p 20/34 (se note 13).
- 21) *Billes Journal 5/9 og 7/9.
- 22) *Bille no. 21 og *Jus. Ark, no. 26; En korrekt, men redigeret afskrift i Sørensen p 132.
- 23) *Jus. Ark, no. 18 (Actum); Sørensen p 124. Det følgende omhandler denne kilde.
- 24) Ibid; Sørensen p 127 fortsat.
- 25) *Jus. Ark, no. A "Register over og extracter af Breve til de Engelske Højstkommanderende", no. 20. *Naval Chronicle* p 264.

- 26) *Jus. Ark, no. 193 p 124 Peymann og Bielefeldts fælles forsvarsskrift.
- 27) Ibid
- 28) Ibid, no. 35.
- 29) Sørensen, p 205.
- 30) Ibid, p 199.
- 31) Ibid, p 205.
- 32) Se note 13. Billes svar findes p 18(31) på spørgsmål no. 36; *Blev nogen rådspurgt af Gen:Major Peymann, førend parlamentæren blev udsendt kl 5-stykker om aftenen.*
*Billes journal anførte kl 8.
- 33) *Gen. Kom, Koncepter no. 196.
- 34) *Gen. Kom, no. 239.
- 35) Se note 13, p 20(33) og 28(55).
- 36) *Jus Ark, no. 193 p 21 og ibid, no. 110 Winterfeldts rapport til Kronprinsen 8/9; Sørensen p 133.
- 37) *Jus Ark, no. 193, II post p 13-17.
- 38) Ibid, p 17-21.
- 39) Se note 13, p 20(33).
- 40) *Jus. Ark, no. 110.
- 41) *Jus. Ark, no. 177 Lützens forsvarsskrift 2. side. "Protokollen" er *Jus. Ark, no. A; se note 13.
- 42) *Gen. Kom, no. 21.
- 43) *Jus Ark, no. 193 "Besvarelsen af XI. post 2".
- 44) Skriftlig erklæring fra kommandør Kjerulff til overkrigs kommissionen 29/10; Sørensen p 202.
- 45) *Adm 81 no. 101. Underskrevet af bl.a. kommandør Bille 7/8.
- 46) *Jus. Ark, no. 22, "Rapport om...samtale...med de (...) engelske (forhandlere) natten fra den 6. til den 7. september 1807; Sørensen p 129.
- 47) Se Garde 1852 p 461.
- 48) *Jus. Ark, no. 18 og *Gen. Kom, No. II i pk 2, læg 1: "Den originale kapitulationstraktat"; Naval Chronicle p 250.
- 49) *Jus. Ark, no. 18.
- 50) *Bille no. 21 og *Jus. Ark, no. 26; En korrekt, men redigeret afskrift i Sørensen p 132. Billes forespørgsel blev dog ikke efterfulgt.
- 51) *In-letters 5/9 p 93.
- 52) *Gen. Kom, no. 239, Billes brev til Peymann 4/9. *Jus Ark, no. 28, Bielefeldts rapport til Kronprinsen 8/9; Sørensen p 136. Ibid, no. 110 Winterfeldts rapport til do 8/9; Sørensen p 133. Endvidere skrev Bille til Kronprinsen 8/9, at *muligen Kronborg da blevet gjort til et andet Gibraltar* (se note 50).
- 53) *Miscel. Ideen har nu ikke været gennemtænkt: Hveen tilhørte Storbritanniens allierede Sverige, så hvorfor besætte denne ø? Væsentligere er det dog, at en tanke om at skaffe den britiske flåde base eller støttepunkt ved Sundet opgives, fordi sejlruterne ved svenskekysten ikke kendes, og *there are no Pilots...at Malmö*. Brevskriveren er ukendt.

Arkiver.

Public Record Office, London (KEW).

- *In-letters. In-letters Copenhagen. Naval Attack (Gambier) 1807. Class: 1, Piece: 187.
- *Miscel. Miscellaneous. Class 55, Piece: 976.

Rigsarkivet.

Søetaten.

- *Adm Admiralitetet. Indkomne sager. Adm 910, 1807.
- *Adm 81 Kgl. Resolutioner. Adm 81, 1807.
- *Indrullering Admiralitets- og Generalitetskommissariatet. Indrulleringssager 1807.
- *Referat Referatprotokoller. Journaler over indkomne sager. Adm 444, 1807 5/1 - 22/9.

- *Koncept Konceptforestillinger. 1807; von Bielefeldt 1821. Med
Adm 204, 1807-1809. bilag af Peymann oktober 1807.
716l (FOL).

Forsvarets arkiver.

- *Gen. Kom Generalkommandoen over Kø-
benhavn 7/8 -6/11 1807.
*Gen. Kom Ibid pakke 8: Koncepter
Koncepter Sagen angående Københavns ka-
*Jus Ark pitulation 1807. Justitsarkiv, Ge-
neralauditøren 1807.

Privatarkiver.

- *Bille Steen Bille. 5153. Arkivet om-
handler især 1807.

Filmsamlingen.

- *Danica Fotografering af Public Record
Office. Arkiv 600, spole 85. FO
22: Den engelske ambassadør i
Danmark, Garlikes skrivelse no.
47, 48, 91.

Det kongelige Bibliotek.

Håndskrifter:

- *Peymann Ernst Peymann. Afskrift af Hans
Kongelige Højheds ordre d.d.
København den 11. august
1807.
Palsbo Saml. BA.
*Skizze Historische Skizze von den
Kriegs Begebenheiten auf der In-
sel Seeland während der Belage-
rung von Copenhagen im Jahre

Marinens Bibliotek.

- *Billes Journal Steen Billes Journal fra 10/8 - 7/9
1807, katalogiseret under Grodt-
schilling, F.

Litteratur.

Degenkolv, H.: Oversigt over den danske Flaade
efter 1807. 1867.

Garde, H.G.: Efterretninger om den danske og
norske Sæmagt (1833).

Garde, H.G.: Den dansk-norske Sømagts Historie
1700-1814 (1852).

Linvald, A.: Kong Christian VIII's breve 1796-
1813 (1965).

Naval Chronicle: Den britiske marines publi-
kation om stort og småt. Vol. 18.

Ræder, J.v.: Danmarks Krigs- og Politiske Historie
fra Krigens Udbrud indtil 5. september 1807, bd.
1 (1845).

Saxtorph, H.: Marinehistorisk Tidsskrift nr. 3 au-
gust 1990.

Saxtorph, H.: Københavns Søforsvar 1807. Upu-
bliceret speciale, Københavns Universitet.

Sørensen, C.Th.: Meddelelser fra Krigsarkiverne,
udgivne af Generalstaben. 1888. Bd. 3, hvis an-
det ikke er anført.

Værft, værksted og værktøj;

En dokumentation af virksomheden ved Orlogsværftet.

Frank Allan Rasmussen

*Men Snildet, hvorved Skibet selv blev til,
det Drømmesyn, hvori dets Væsen fødtes,
Den Vilje, der betvang til Sømmenspil
dets Evner, saa at ingen af dem ødtes,
hvem mindes det? - den Indsigt og den Aand,
der løste først og lagde saa i Baand
dets Kræfter, saa al Modstand var betvunget,
hver Linie efter Havets Favntag svunget.*

Således skrev Axel Juel for nu snart mange år siden, men ikke desto mindre så har hans poetiske udsagn stadig kraft, for hvem mindes dem som med hånd og magt skabte fortidens orlogsskibe, dem som reparerede og vedligeholdte disse, og hvem husker længst forsvundne værksteder, maskiner og arbejdsprocesser.

Flådens skibe har fået deres kaptel, de historiske bygninger på Holmen og de officerer, som måtte bære det tunge ansvar at skulle kommandere flåden i krig og fred. I det hele taget er det vel de færreste danskere for ikke at sige københavnere, der kender til Orlogsværftet indefra og det på trods af, at det gennem århundreder har været byens største arbejdsplads. Fra Toldboden og Langelinie har de fleste dog nok kunnet glæde sig over Nyholms smukke bygninger og den imponerende mastekran, men den virksomhed der bedrives i værkstederne på Dokøen, Frederiksholm og Arsenaløen, kender man kun fra søsiden og de karakteristiske lyde fra hamre,

maskiner og kraner samt sirenens kallden ved frokosttid og fyraften.

Når man kikker på et almindeligt kort over København, får man naturligvis ikke mange oplysninger om det militære område. Dets ydre grænser er markerede sammen med navnene på de indbyrdes forbundne øer og holme, nemlig Nyholm, Dokøen, Frederiksholm og Arsenaløen.

Området er nok større end de fleste kan forestille sig. Det samlede areal er på mere end 1.400.000 m², hvoraf vandarealet udgør godt halvdelen og giver plads til et samlet kajanlæg på ca. 6 km.

Området rummer over 400 større og mindre bygninger, som dækker over et areal på mere end 120.000 m², der forbindes med et vejnet, som er på ca. 15 km.

Hovedparten af disse bygninger hører under Orlogsværftet med dets administration, kontorer, sektioner og

værksteder, og selv om man efter krigen så sig nødsaget til at lukke en række værksteder, som f.eks. jernstøberiet, vaskeriet, skomagerværkstedet, model-snedkeriet, kobbersmedien og sidst seilmagerværkstedet og riggerloftet, så rummer bygningerne stadig et bredt udsnit af yderst specialiserede værksteder, hvor et væld af forskellige håndværk er repræsenterede.

Op igennem dette århundrede har der ved adskillige lejligheder verseret mere eller mindre holdbare rygter om værftets lukning.

Måske netop derfor var det vel vanskeligt at fatte for de fleste og for de ansatte i særdeleshed, da man for alvor begyndte at tale om værftets endelige nedlukning og udflytningen af en række af værkstedsfunktionerne.

På trods af omfattende kampagner for at fastholde dette karakteristiske element ved havnefronten og de mange arbejdspladser, så betød forsvarsforliget fra 1984, at man over en år-række skulle udflytte en række af værkstederne til Frederikshavn og Korsør, og aftalen om forsvarets ordning fra 1989 til 1991 betød desuden, at Orlogsværftet skulle nedlægges og vedligeholdelsesarbejder og reparationsvirksomhed for fremtiden skulle lægges ud til landets private værfter.

Orlogsværftet har paradoksalt nok netop i år kunnet holde sit 300 års jubilæum og er hermed ubetinget landets ældste fungerende værft, og derfor fandt Orlogsmuseet det som en af sine opgaver at bevare et fyldigt vidnedsbyrd af virksomheden via en fotografisk dokumentation af det daglige arbejdsliv

og de tekniske processer på værftet og i værkstederne.

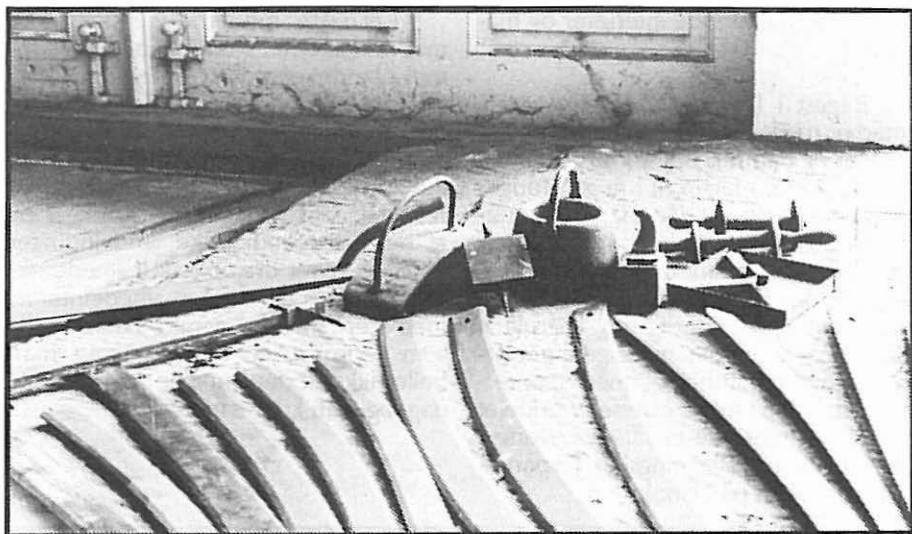
Formålet var altså dels at sikre eftertiden et øjebliksbillede af de mangeartede teknologiske og håndværksmæssige traditioner, dels på baggrund af det indsamlede materiale at lave en særudstilling i Orlogsmuseet om Orlogsværftet.

VÆRFTET.

Et af de mest markante og ældste anlæg på Dokøen er tørdokken. Den er opført i mursten og beklædt med tilhuggede granitkvadre. Selve dokken stod færdig i 1858, hvor den blev indviet under stor festivitas. Oprindeligt var dokken 75 meter lang, senere forlængedes den med yderligere 7 meter. Dokporten måler 20 meter. Dokken sammen med det tilhørende pumpehus synes bevaringsværdig, og man må håbe, at dette vil ske således, at det ikke går med denne som med den smukke gamle dok på Christianshavn, som blev afhændet i 1871 og tilkastet så sent som i 1918.

Indenfor de sidste 10-år er interessen for de gamle industrielle anlæg og bygninger vokset, og på Orlogsværftet finder man en række fine eksempler på tidlig dansk industriarkitektur.

I 1861 opførtes det såkaldte vandkasse- og kabysmagasin, og dette efterfulgtes året efter af den store grovsmedie, hvor smedesektionen nu har til huse, og arkitekten var ingen mindre end Ferdinand Meldahl (1827-1908), som måske er bedre kendt for sine bidrag til det Københavnske bybillede

Arbejdsredskaber fundet på spanteloftet over skibbyggeriet på Orlogsværftet. Forrest ses et sæt tegnekabeloner med året 1823 istemplet, bag disse en lille stangpasser, et vejnebrædt, lodder til fastholdelse af afslagningslisterne, en lille krumhøvl til disses tilpasning, en stiftbakke samt trisser til rettesnorer. Alle redskaberne er fra før århundredeskiftet eller ældre, og har været brugt til at afslå (tegne af) skibets spanter mm. i fuld størrelse på spanteloftet. Værktøjer har sidst været i brug på værftet i 1960-erne. Foto forfatteren.

som f.eks. Blindeinstituttet og Navigationsskolen samt for genopførelsen af Frederiksborg Slot efter branden.

Den store Kedelsmedie opførtes i 1886-87 og står som en monumental afslutning for enden af Meldahls lange smedie. Denne er tegnet af arkitekten C.T. Andersen, og føjer sig smukt ind sammen med sit visuelle forbillede, den lange smedie.

Nyt maskinværksted på Frederiksholm, hvor nu opstillingssektionen har til huse, blev bygget af Christiani & Nielsen i en stil som må siges at afvige en del fra det øvrige byggeri på Holmen. Det blev opført i jernbeton i åre-

ne 1915-18 og må anses for at være et af de tidligste endnu eksisterende danske eksempler på konstruktioner opført i jernbeton.

Men det er ikke kun den historiske arkitektur, som på en spændende måde er repræsenteret her, for værkstederne rummer også vægtige bidrag til teknologihistorien.

MASKINER.

I skibsbygningsværkstedet på Dokøen, som nu kaldes stålsektionen, befinder der sig på trods af bygningens alder, den er opført i perioden 1926-27,

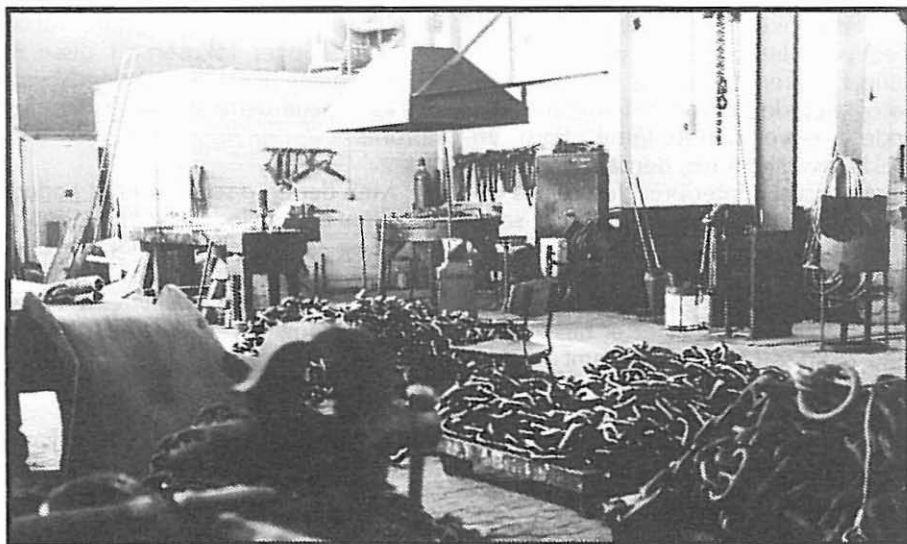
en række spændende interiører og maskiner.

Bagest i hallen findes den gamle smedie med kulfyret esse, armbolte, sænker og hamrer, et interiør som man næppe finder magen til i nogen fungerende virksomhed i dette land. Der står gamle presser og valser, som daterer sig tilbage til århundredes første halvdel, og det over værkstedet liggende spanteloft giver stadig et instruktivt billede af, hvorledes man igennem århundreder har arbejdet med spanternes afslagning i fuld størrelse. Værktøjet og dele af interiøret er således overført fra det gamle afslagningsloft i Spanteloftsbygningen på Nyholm.

I et ellers moderne værksted som maskinsektionen finder man en gammel plandrejbænk, som er fra 1890-erne og som stadig er i brug til specialopgaver. Den sidste spån blev faktisk kørt under dokumentationen. I samme værksted finder man en gammel revolverbænk stående ved siden af en af de nye teknologiske landvindinger en CNC-styret drejbænk. I smedesektionen findes der også et smedeinteriør med den smukke gamle sænksmedie som centrum, en maskine som man heller ikke finder i mange værksteder i dag, og man kunne fortsætte.

Arbejdssituation fra stålsektionen. En håndværker er på smedeplanet i færd med at bearbejde et arbejdsstykke med en plansliber. Foto forfatteren.

Værkstedinteriør fra skibbyggeriet på Orlogsværftet. Her har man bevaret et helt enestående smedeinteriør, som er flyttet hertil fra Nyholm i slutningen af 1920-erne. Bemærk især den transportable esse yderst til højre, den kulfyrede esse med afræk, specialarmboltene samt det lille smedeplan og det rige udvalg af sænker, tænger og hamrer. Foto forfatteren.

VÆRKTØJ.

Værktøjer har man med pietetsfølelse også gemt, måske fordi de stadig kunne udfylde en funktion i værftets mangeartede virksomhed, måske fordi man vidste, at disse var rene museums-genstande. Jeg skal blot i flæng nævne skruenøgler, rørtænger, jernlinealer fra ca. 1860, kalfatrehamre, begkander, svejseskærm i træ, friskluftsdragt i lærred med tilhørende træskostøvler og slanger, de tidligst anvendte skære- og svejsebrændere etc., "vimmelskaft", nittehamrer og tænger, transportabel esse til brug ved nitning, kobbersmedeværktøj med tilhørende svendestykker og en overflodighed af specialværktøj hentet på spanteloftet, nok til på en særdeles instruktiv måde at kunne vise

fremtidige museumsgæster, hvordan man arbejdede, når man afslog spanterne.

Projektet gennemførtes af undertegnede i perioden 15. januar 1990 til den 15. juni i samarbejde med Søværnets Fotogruppe, der primært har forestået fremkaldelse samt kopiering af filmmaterialet.

I den periode blev 10 af Orlogsværftets værkstedssektioner gennemfotograferet sammen med to udvalgte arbejdsområder, nemlig dokområdet samt MTB- hallen.

Fotodokumentationen blev gennemført således, at alle værkstedsbygninger, lagrer, magasiner og pladser er fotograferede, dernæst fotograferedes inde i selve værkstederne. Først en række oversigtsfotos, dernæst en række karakteristiske interiører, forskellige arbejdsprocesser, værktøjsmaskiner samt specialværktøj mm.

Projektet har givet følgende rent kvantitative resultat. Der er taget mere end 2550 sort hvide fotos samt ca. 400 farvedias. Hertil kommer en 20 minutters video, som er blevet vist på Danmarks TV over to omgange. Endvidere er der blevet indsamlet ca. 300 stk. håndværktøj, enkelte svendestykker, modeller samt akkord- og rutinebøger, fotos mm.

Besøg på udenlandske museer, der viser teknologi- og industrihistorie, har vist, at denne undersøgelse har haft sin berettigelse, idet mange af de genstande, som nu er indsamlet på Orlogsværftet, kan ses her og altså på disse museer allerede har fundet deres rette plads.

Teknologi-, håndværk- og arbejderhistorien har for øvrigt i det øvrige Europa oplevet en stigende opmærksomhed inden for det sidste 10-år, og også her i Danmark er man blevet opmærksom på vigtigheden af at få belyst det arbejdende folks historie. Der er

skrevet specialværker, og flere forskningsinstitutioner fokuserer i disse år på indsamling af skriftlige vidnesbyrd, der kan spejle dette stykke Danmarks historie.

Men der er jo som bekendt andet i historien end billeder og tekst, interviews og video, og det bør være et uomgængeligt faktum, at disse ting ikke bør stå alene, men suppleres i videst muligt omfang med håndgribelige genstande; bygninger, maskiner og værktøj.

Orlogsværftets mange forskelligartede og ofte specialiserede værksteder giver os en næsten enestående mulighed for at indhente det i fortiden forsvundne. Her gemmer der sig endnu miljøer, maskiner og værktøjer, som indenfor den øvrige industri har måttet vige for den nye teknologi.

At undersøgelsen og selve dokumentationsprocessen er forløbet yderst tilfredsstillende, skyldes ikke mindst den store velvilje, som jeg er blevet mødt med fra Søværnets side, såvel fra de respektive institutioner som enkeltpersoner. Det samme gælder naturligvis Orlogsværftets ledelse, ingeniører og værkmestere samt de forskellige tilidsmænd og medarbejderne ved de berørte værksteder, der alle har vist stor forståelse for vigtigheden af dette stykke samtidsdokumentation.

Modelskibe i kirkerne.

Jørgen Østergaard

Som modelbygger holder man af at se andres arbejde. Det er fascinerende at studere en model af et eller andet skib, som man måske kender af omtale eller fra et billede, når den fremtræder for ens øjne i tredimensionel form. Helhedsindtrykket er ofte anderledes end det umiddelbart forventede. Herefter begynder detaljerne at fange opmærksomheden. Hvordan har modelbyggeren løst dette eller hint problem? Hvilke materialer er anvendt o.s.v. I detaljerne fremtræder de helt store forskelle ofte, og her afsløres det egentlige håndværk og omhyggeligheden. Forskellene kan dog være affødt af andre omstændigheder end de her nævnte, f.eks. modelbyggerens forudsætninger og de forhold hvortil modellen er skabt. Er der tale om en udstillingsmodel i montre eller en model, der skal kunne tåle at stå frit fremme - sågar kunne sejle eller hvad? Er det en gammel eller ny model, man står overfor, og af hvilke materialer er den gjort? Disse forskelligheder præger modellen og er medvirkende til, at det samme skib kan tage sig anderledes ud, hvilket i virkeligheden er en charme mere, som man får i tilgift. Når alt dette er sagt står tilbage, at der jo ikke - uden for de egentlige søfartsbyer - er særligt mange modeller at se på og da slet ikke modeller af orlogsskibe, idet de mindre egnmuseer o.l. naturligt nok mest beskæftiger sig med den lokale skibsfart, præget af fiskeri og handel.

Men muligheder findes der da. Endog gode og spændende muligheder

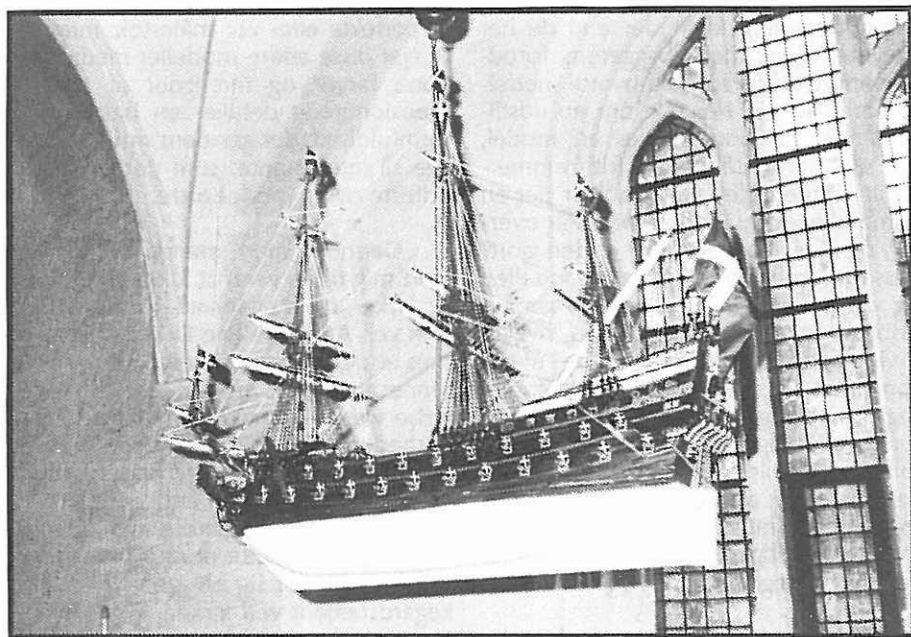
fordelt over det ganske land. Ofte overraskende og overrumplende.

Det er nogle af Danmarks omkring 1400 kirkeskibe, der tænkes på. Jævnt fordelt rundt i landet hænger de. Gamle og nye. Smukke og grimme. Perfekte og groteske. Men altid udført med kærlighed og hengivenhed og udtryk for det bedste, man har evnet. Ofte er der tale om orlogsskibe. Næsten alle kirkeskibe er sejlskibe og de store orlogsskibe, lineskibene samt de sidste fuldkraftsfregatter ses ikke sjældent. "Jylland" er en af vor aller almindeligste kirkeskibsmodeller. Ikke alle modeller er perfekte efter vor målestok, men ofte ejer disse ældre modeller med deres flotte farver og mængder af overdimensionerede detaljer en balance og formfuldhed, der gør dem smukkere og lige så interessante, som deres perfekt udførte nyere modelsøstre.

Gennem snart mange år har jeg gjort mig til en vane at kikke indenfor i de kirker, store eller små, jeg møder på min vej. At der i disse kirker ofte rummes et utal af andre kunstsatte er ikke emnet her, men er i sig selv en fordybelse værd. Desværre fører disse kostbarheder ofte til, at kirkerne holdes lukkede, når de ikke er under opsyn. De bedste tidspunkter at besøge kirkerne på er derfor ganske almindelige hverdage, hvis dette er muligt, idet der så ofte befinder sig en graver eller kirkegårdsbetjent ved kirken. Og alle åbner de gerne og viser den interesse-rede ind.

Som nævnt kan kirkeskibsmodellernes kvalitet svinge meget. Uheldige restaureringer af ukyndige har deres andel heri. Ikke desto mindre kan en 1700-tals fregat med en 1800-tals rigning godt virke både smuk og harmonisk! Ældre kirkeskibe er ikke sjældent opbygget med visse "kosmetiske justeringer" af størrelsesforhold mellem skrog og rigning, netop fordi de er beregnede til ophængning og dermed beskuelse fra fiskeperspektiv. Skroget vil, ved anvendelse af korrekte forhold, ofte komme til at virke tung og klodset i dette perspektiv, hvorfor det ses, at maste og ræer med vilje er gjort større end skibet rent faktisk kan bære. Andre detaljer kan være voldsomt fremhævede, f.eks. mange og store kanoner, store ankre og lanterner. Visse skibe har

besætning bestående af dukker, der virker som rene kæmper i forhold til det fartøj, de bemander. Materialerne, hvoraf disse prægtige skibe er gjort, er - indtil videre - de traditionelle. Skroget er ofte skåret ud af en blok eller bygget plankeklædt på spant. Tovværk kan være tjæret, som det blev brugt i rigtige skibe. Metal indgår naturligt til f.eks. skyts, davider og ankre og ikke sjældent anvendes porcelainsdukker som gallionsfigurer! Efterhånden som moderne materialer vinder indpas i kirkeinventaret iøvrigt, vil materialevalget i skibsmodellerne vel nok også ændre sig. I den nye Søndermarkskirke i Viborg hænger 12 stiliserede fiskekuttere formet af jertråd uden klædning af nogen art. Som skibsmodeller er det ikke noget særligt, men den dekorative

Lineskibet "Christianus Quintus" i Køge. Foto forfatteren.

virkning er bestemt ikke dårlig. Nogle steder dukker modeller op, der tydeligt er bygget af halvfabrikerede byggesæt med plasticfartøjer i daviderne og ornamentering af påklisset tape. En sådan udvikling er både synd og skam og er næppe heller tænkelig, da ophængning af nye kirkeskibe efterhånden forelægges Handels- og Søfartsmuseet.

Jeg nævnte før, at der ofte er tale om orlogsskibe. Hvorfor nu det? Hvad har krig og ufred med kirken og dens budskab at gøre? Svaret er nok ikke entydigt, og tendensen går da også efterhånden væk fra at ophænge orlogsskibe, hvorimod de ældste, vi kender, næsten udelukkende er modeller af sådanne. Skibsmodellen symboliserer jo sejladserne på livets hav. Sejladserne mellem de to havne: vugge og grav. Denne sejladser kan være stormfuld og nok ind i mellem være en kamp. Til kampen hører orlogsskibe. Ikke moderne nedrige undervandsbåde, men flotte linieskibe eller fregatter, der åbent slås for tingene! Handelsfartøjer er jo skabt til at tjene penge, og alene af den grund kan det have været betænkeligt at hænge sådanne op i Guds hus. Vi skal også huske på, at masser af kirkeskibene er givet som mindegaver for personer eller store begivenheder, gaver eller den, man vil mindes, har deltaget i. Derfor findes modeller af vore gamle orlogsskibe også som udtryk for, at ude på havet i nærheden udkæmpedes et søslag, hvori én eller flere fra dette sogn deltog eller faldt for fædrelandet, hvilket vel er værd at mindes. Endelig er det næppe uvæsentligt, at de gamle orlogsskibe med deres rige ornamentering og flotte farver bestemt har en dekorativ virkning blandt kirkens øvrige inventar. En

prægtig barokkirke med svulstigt træskærerarbejde på altertavle og prædikestol er en fortrinlig ramme om et linieskib fra Niels Juels eller Torden-skioldts tid.

Kirkeskibe har ofte været noget man hængte op og tog ned efter godtbefindende. Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg har længe haft lyst til at ændre på dette, således at der kan finde en fredlysning sted på de allerede eksisterende modeller samt en godkendelse før ophængning af nye. Et oplæg fra museet til Kirkeministeriet om regulering af disse forhold er under vejs. Tanken er, at Orlogsmuseet, for så vidt angår orlogsskibene, skal inddrages i dette tilsyns- og godkendelsesarbejde samt være medvirkende ved reparation og vedligeholdelse af skibene. Og her kunne man forestille sig modelbyggerlauget komme ind. Endnu en grund til som modelbygger at interessere sig for disse smukke modeller.

Men, kære modelbygger/skibsinteresseret: Tag ud og se disse skibe. Ud og oplev. En udflugt i et område, hvor man krydser rundt for at finde disse smukke, gamle kirker i det danske landskab uden for motorvejene, er i sig selv en oplevelse. Danmark ser helt anderledes ud fra disse småveje! Og pludselig står man der. Med en pragtfuld skibsmodel stævrende frem mod øst i kirkerummet. Gå rundt om den. Se på helheden og detaljerne. En ny interesse kan være opstået!

Det kan være vanskeligt at fremhæve og anbefale særlige steder og skibe. Der kommer også stadigt nye til, og næppe nogen person i Danmark har set dem alle, men fordelt ud over lan-

det kunne jeg som appetitvækkere finde på at nævne nedenstående:

Holmens Kirke, København:
"St. Christianus Quintus".

Korsør: Corsøer "C7" 1788.

Stege:
"Justitia" fra 1718. Vedligeholdt efter faste forskrifter siden 1722.

Køge: Flotte skibe fra slaget i bugten.

Hornbæk, Nordsjælland:
Linieskibet "Ceres" og andre.

Sjællands Odde:
Linieskib fra slaget ud for, "Prins Christian Frederik". Grave, bl.a. Willemoes.

Skælskør:
Stort linieskib "Sanct Nikolaj".

Fanefjord, Møn:
"St. Christianus Quintus".

Elmelunde, Møn:
Fregatten "Enhjørningen". I begge kirker imponerende kalkmalerier.

Rødby, Lolland: Linieskib.

Faaborg: "Det forenede selskab".

Kerteminde: Linieskibet "Dannebrog".

Baagø, Fyn:
Linieskibet "Fredericus Quartus".

Ho, Vestjylland:
Formentlig Danmarks ældste kirkeskib. Et orlogsskib fra begyndelsen af 1600-tallet.

Nordby, Fanø:
Adskillige orlogsskibe. I det hele taget adskillige skibe i Fanøs kirker. Absolut en rejse værd!

Thyborøn: Linieskibet "Dannebrog".

Åbenrå: Fregat "FV".

Haderslev Domkirke:
Linieskibet "Fyen".

Randers, Sct. Mortens:
Ældst daterede kirkeskib. Orlogsskibet "Randers" fra 1632.

Aarhus Domkirke:
Vel landets største. Orlogsskibet "Enighed". En skråne fortæller, at skibet fandtes drivende til havs undervejs fra Frankrig til Rusland!

Finderup ved Viborg:
Fregatten "Marta".

Grenå: Fregatten "Blaa Heyren".

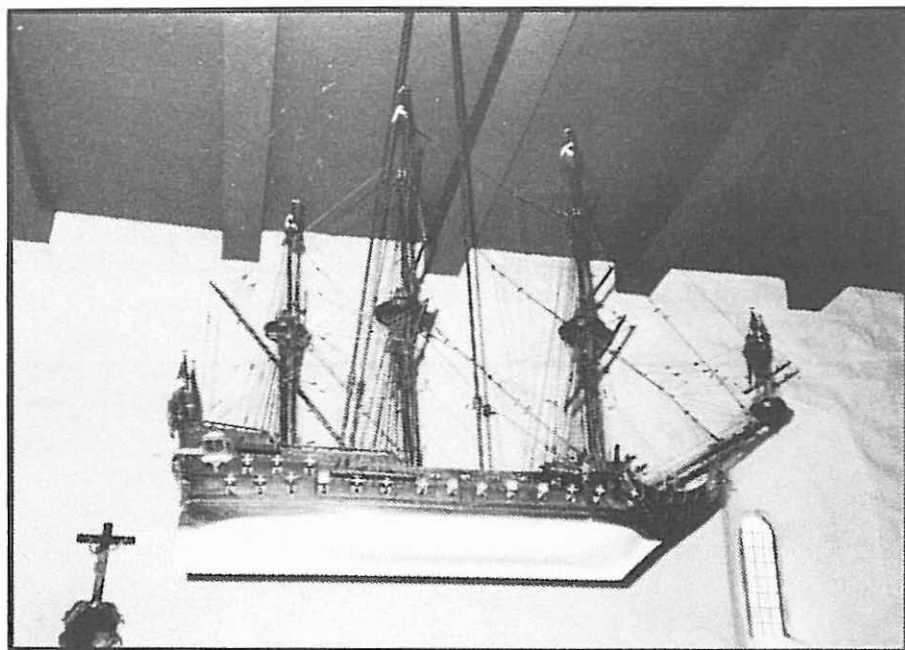
Langå: Korvetten "Rota".

Strandby, Himmerland:
Linieskibet "Justitia". Bygget under 2. Verdenskrig til Chr. X. Skænket kirken af Kong Frederik IX.

Visborg ved Hadsund:
Orlogsskibet "Hendrik Hansen".

Hillerslev, Thy:
Det imponerende linieskib "Jomfrue Hedeveg Suleima".

Sæby, Vendsyssel:
Det tofarvede skib "Trekroner" fra 1694.

Lineskibet "Justitia" fra Strandby i Himmerland. Dette flotte skib er lavet under besættelsen - vist nok til søs i allierede skibe - som en gave til Christian X, men først skænket efter dennes død til Kong Frederik IX, der efterfølgende videregav det til Strandby, hvor han kom jævnligt pga. jagthyttten i Trend. Skibet er ophængt i 1951. Der hænger også i Stege en model af "Justitia" helt fra 1720, der nedtages og "doksættes" hvert 10. år. Foto forfatteren.

- og sådan kunne man blive ved!

Gallionen fra Strøby ved Køge er også ganske sjov. Et rigtigt kirkeskib er også modellen af korvetten "Dagmar" i Udby ved Randers Fjords udmunding. Nævnes kan også et par skibe, der for mig er indbegrebet af "rigtige" kirkeskibe:

"Fr. VI" i Hornbæk, Nordsjælland.

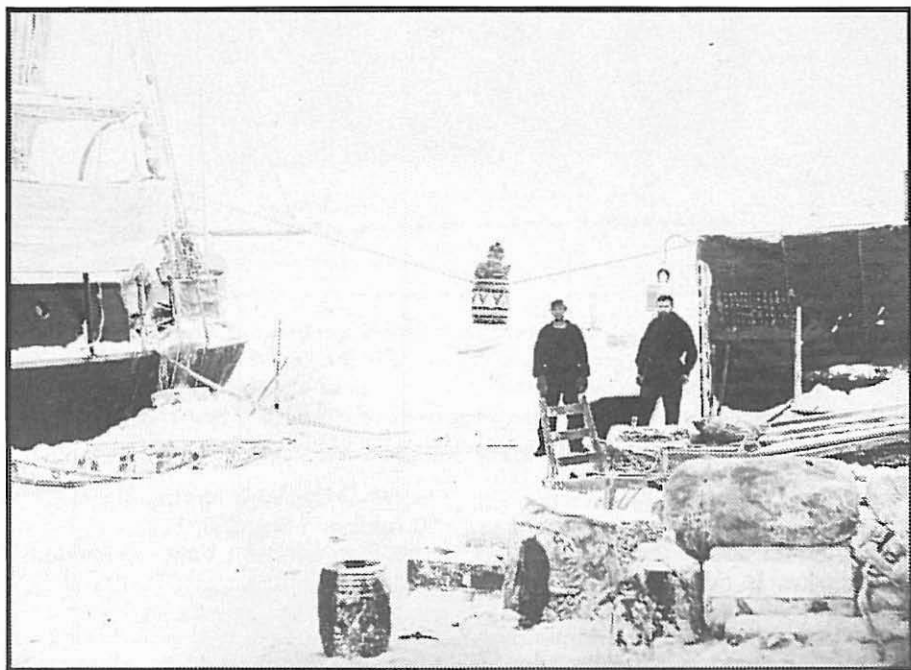
"Kolumbus" i Stagsted, Thy.

"Soli Deo Gloria" i Varnæs, Sønderjylland.

Men tag selv ud og oplev. Hent ny inspiration. God tur!

FRA ORLOGSMUSEETS BILLEDARKIV...

Billedet i sidste nummer viste udsmykkede husgavle (Elsdyrgade og Suensons-gade) i Nyboder i anledning af Kong Chr. IX og Dronning Louises guldbryllup den 26. maj 1892. Den heldige vinder blev **Carlo G. Petersen, Otto Mallingsgade 7, 2100 København Ø**, som har fået sin præmie tilsendt.

Katten slæes af tønden. Men hvor?

Svar til Orlogsmuseet senest den 2. januar 1991.

Komitéen for Rejsning af mindesmærke for Viceadmiral A.H. Vedel

På initiativ af Danmarks Marineforening blev der i 1988 nedsat en komité med den opgave at sætte Søværnets chef fra 1940 til 1958

Viceadmiral Aage Helgesen Vedel

et værdigt, varigt minde.

Komitéen, der består af nedennævnte medlemmer, har i samarbejde med billedhugger Knud Nellesen nu færdiggjort et udkast til en mindeplade i bronze, opsat på plade af grønlandsk marmor til ophængning i foyer'en på Orlogsmuseet i København.

Hendes Majestæt Dronning Ingrid har vist komitéen stor bevågenhed og har indvilget i at påtage sig hvervet som dens Æresformand, ligesom Hendes Majestæt som den første har givet et bidrag til opgavens løsning.

Afsløring af mindesmærket skal finde sted på 50-års dagen for den 29. august 1943 - den dag da admiral Vedel som reaktion på den tyske besættelsesmagts overgreb gav ordre til flådens sænkning for at hindre, at dens skibe og fartøjer faldt i tysk hånd i brugbar stand.

Med denne henvendelse til danske, færøske og grønlandske myndigheder, institutioner og virksomheder samt ikke mindst til enkeltpersoner, som har bevaret erindringer om admiral Vedel's personlighed, hans hjælpsomhed og hans indsats såvel i forsvaret som til gavn for dansk søfart og videnskab, anmoder komitéen om bidrag til dette mindesmærke.

Bidrag kan indsendes til postgirokonto 2 70 57 29, eller til komitéens sekretariat ved Danmarks Marineforening, Amaliegade 33 C, 1256 København K.

København, 29. august 1990
S. Thstrup
(ordfører)

Komitéens medlemmer:

Viceadmiral
S. Thstrup
(Ordfører)

Kommandør
V.P. Heise
(Marineforeningen)

Fuldmægtig
Kurt Flatau
(Marineforeningen)

Professor
Helge Vedel

Kontreadmiral
Arvid Sørensen
(Søværnet)

MARINEHISTORISK SELSKABS SKRIFTRÆKKE

	Bogh.	Medl.
1. Jørgen H. Barfod: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677 (1952). Optræk.		15 kr.
2. R. Steen Steensen: Vore torpedobåde gennem 75 år (1953). Udsolgt.		
3. Georg Nørregaard: Fregatten Falster ved Marokko 1753 (1956).	25 kr.	17 kr.
4. Gunnar Olsen, Erik Harremoes, G. Honnens de Lichtenberg og R. Steen Steensen: De danske stræder og Øresundstolden (1958).	30 kr.	20 kr.
5. R. Steen Steensen: Vore undervandsbåde gennem 50 år 1909-59 (1960). Udsolgt.		
6. R. Steen Steensen: Orlogsmuseet (1961).	15 kr.	10 kr.
7. Jørgen H. Barfod: Orlogsflåden på Niels Juels tid 1648-99 (1963).	60 kr.	15 kr.
8. G. Honnens de Lichtenberg: Larsen fra 64 (1964).	30 kr.	20 kr.
9. R. Steen Steensen: Fregatten Jylland (1965). Udsolgt.		
10. R. Steen Steensen: Vore panserskibe 1863-1943 (1968).	96 kr.	65 kr.
11. R. Steen Steensen: Vore krydsere (1971).	60 kr.	45 kr.
12. Hans Chr. Bjerg: Dansk Marinehistorisk Bibliografi 1500-1975 (1975). Udsolgt.		
13. M. Winge: Søetatens Syge- og Kvæsthuse (1976). Udsolgt.		
14. Jørgen H. Barfod: Niels Juel. A Danish Admiral of the 17th Century (1977).	48 kr.	32 kr.
15. Hans Garde & Hans Chr. Bjerg: Torpedobåde gennem 100 år. Det danske torpedobådsvåben 1879-1979 (1979). Udsolgt.		
16. Ole L. Frantzen: Truslen fra Øst. Dansk-norsk flådepolitik 1769-1807 (1980).	96 kr.	65 kr.
17. Fregatten Bellona's togt til Sydamerika 1840-41. Skibslægen J.H. Lorcks dagbog (1980).	69 kr.	50 kr.
18. Hanne Andersen: Nyboder - et københavnsk miljø, med en gennemgang af dets afspejling i litteraturen (1981).	40 kr.	30 kr.
19. Hans Chr. Bjerg (udg.): Lex Rechnitzer. Optegnelser af viceadmiral H. Wenck, kontreadmiral H. Rechnitzer og kommandør A.G. Topsøe-Jensen om tilblivelsen af Lov om Søværnet 1932 (1985).	135 kr.	98 kr.
20. Hans Chr. Bjerg, H.C. Dahlerup Koch og P.B. Nielsen: Ubåde gennem 75 år. Det danske ubådsvåben 1909-84 (1984).	150 kr.	120 kr.
21. Ole L. Frantzen (red.): Linieskibet Holsten 1772-1814 (1988)	183 kr.	150 kr.
22. Jørgen H. Barfod: Flådens Fødsel (1990).	250 kr.	200 kr.

Skriftrækken forhandles af Nyboders Boghandel, Orlogsmuseet og Marinehistorisk Selskab.